

## POETICA TERȚULUI ASCUNS

O dominantă a creației bliagene o reprezintă un al treilea factor, cel propus în urma ciocnirii opozanțelor, în urma ciocnirii celor două tipuri de cunoaștere, a dualităților.

Faptic, pe această dualitate se întemeiază întreaga creație bliagiană, însuși spiritul acestui gânditor este de o dualitate care izbește – *deopotrivă poet, deopotrivă filosof*, păstrându-și cadenta până la capăt.

Om al adâncimii cuvântului, va pipăi cu buricele degetelor un *dincolo*, o posibilă între-situare, după cum aflăm din *Trilogia Cunoașterii* (L. Blaga, *Trilogia Cunoașterii*, vol II, *Cunoașterea Luciferică*, Editura „Humanitas”, București 2003, p. 227-228): „...prin cunoașterea paradiziacă ne simțim parcă în lumea grației, pe când prin cunoașterea luciferică ne simțim părtași la nu știu ce mare tragedie.”

Această idee a dualității, care lasă loc de între-situare, se întâlnește în creația de orice tip, cuprinzând artele, științele, miturile, și este inclusă, conform lui Blaga, conținută, în dogma trinității, numită plenar de filosof *antinomie transfigurată*.

Un sens al sacralului, a unui „ce” abia întrezărit la intersectarea ideilor, traversează toată starea logos-ului bliagian. Interesant că acest mod de a pipăi lucrurile, de a le pătrunde, de a te mira de un *dincolo*, unic pentru întreaga facere, pentru creație, acest mod de a te minuna în urma unei asemenea revelații îl întâlnim la filosoful Ștefan Lupășcu, mai târziu la Basarab Nicolescu, însă, de precizat că la primul, pentru țesătura ideilor descoperim întrebuițat limbajul logicii, pe când al doilea folosește limbajul fizico-filosofic. Blaga se apropie de această viziune asupra lumii din perspectivă pur filosofică, manifestându-se, mai mult, și prin limbajul poetic. Ce este de subliniat în această parte a lucrării, nu ca o notă de reproș, ci ca o mirare, întrebare la care nu am găsit încă un răspuns, constă tocmai în proximitatea conceptelor celor trei, în întâietatea gândirii lui Blaga, în omisiunea acestui nume din partea celorlalți doi, sau, de ce nu, în genialitatea celor doi de a gândi pe același fundal și fundament, dar diferit ca expresie.

Neteoretizat, dispensat, intuitiv prin creația poetică, identificăm aceeași stare la poeți precum Yves Namur, M. Camus, René Daumal, precum și la poetul de limbă franceză Adonis. Dureroasa și plenara privire conștientă *eu este infinit celălalt*, de unde înțelegerea înlăuntrică a fapturii și puțința de a locui cuvintele, dar și spațiul dintre cuvinte, precum și puțința de a reda un *dincolo* inexprimabil prin exprimabil, sunt zone comune acestor creatori. Alegem ca expresie exemplificatoare trei dintre cei menționați *Lucian Blaga - René Daumal - Yves Namur*.

„La silence / Crée un cercle de silence / Où demeurer / Durablement. / Mais où demeurer, / Si ce n'était encore / Ailleurs?” – Yves Namur, *Le livre des sept portes, Lettres Vives* – Collection Terre de Poésie.

„Des barques glissent / dans des cieux liquides / et les gencives des loups saignent / dans la nuit de velours vert. / Des larmes tissent / dans des yeux limpides / la toile où les regards se teignent / du jeune sang des fronts ouverts. / Le soleil crie / et se débat de tous ses rayons, / croyez-vous qu'il appelle au secours? / croyez-vous que le soleil meurt? [...]” – René Daumal, *La Sueur Panique, Anthologie de la poésie française du XX<sup>e</sup> siècle*, Gallimard.

„There is such silence here that I seem to hear / the moonrays striking at the windows. // In my chest / a strange voice wakes / it sings a song of longing not mine. / They say, grandfathers dead before their time, / with young blood in their veins, / great passions in their blood, / living sun in their passions, / come now, / come now to live on / in us / the life they did not live. // There is such silence here that I seem to hear / the moonrays striking at the windows. // Oh, who knows – my soul, in what body singing to yourself / you will play after ages / on strings, sweet chords of silence / on harps of darkness, your strangled longing / and your broken lust of life? Who knows? Who knows?” – Lucian Blaga, *Silence, Poems of Light*, English versions by Don Eulert.

O poezie a liniștii, a tăcerii, a întrebărilor, a exprimării inexprimabilului, o poezie a lucidității creației în profunzimea ei. Afirmatiile glisează în incertitudini, lăsând loc tăcerilor, mirărilor, interogațiilor, spaimelor, proximităților de „dincolo”, un *dincolo* presupus intuitiv, dar în același timp un „dincolo” al înlăuntrului nostru, pipăibil prin ieșirea din noi.

Vizionar în abordare filosofică, prefigurând un nou tip de religiozitate, fundamental în poziționarea ideilor factorilor culturali, observația mai sus enunțată își găsește explicația în însăși abordarea bliagiană a genezei metaforei: „nu omul este subiectul creator de cultură, ci cultura cu sufletul său e subiectul pentru sine, și-și are ca atare vârstele sale proprii, ca orice organism autonom.” (L. Blaga, *Geneza metaforii și sensul culturii în Trilogia Culturii*, p. 262).

Ca rol determinant pentru fenomenul poetic occidental ulterior, doar prin grila interpretării anterior menționată s-ar putea explica asemănările izbitoare dintre conceptele celor doi gânditori români, Lucian Blaga și Ștefan Lupășcu. Bunăoară, problema *antinomiilor*, atât de fericit termen găsit de Blaga, apare la Lupășcu sub titulatura *antagonismelor*, cu precizarea că antinomiile bliagene reclamă *intelectul ecstetic*, pe când antagonismele lupășciene o *logică dinamică*.

Starea T, de mijloc, ce definește nici „e”, nici „non-e”, o întâlnim la Blaga în zero-cunoaștere, starea de „permanentizare a misterului”, adică nici „plus-cunoaștere” – mister deschis atenuat, nici „minus-cunoaștere” – mister potențat. Antinomia plenară, evidențiată de Blaga,

această între-situare definind „nici-nici“ pe de o parte, „și-și“ pe de altă parte, misterioasă și sustrăgândă, numită de gânditorul român *antinomie transfigurată*, se manifestă la Basarab Nicolescu sub chipul *terțului ascuns*.

„Terțul, un al treilea, ceea ce este între, poate media dialogul între persoane, între națiuni, între culturi, între religii.“ (*Transdisciplinaritatea – o nouă viziune asupra lumii*; Convorbire între Basarab Nicolescu și Lucia Dărămuș, cf. „Pro Saeculum“, aprilie, 2006, p. 27).

La Blaga, dualitatea prin care se configura *antinomia transfigurată* este pusă în legătură cu dualitatea dogmei trinității, reprezentând principiul creator, fie că avem în vedere creația artistică, fie creația științifică.

Încercând să traseze câteva caracteristici logice dualității, Erwin Schrödinger (*What is Life? Mind and Matter*, Cambridge University Press, 1967) percepe noțiunea în cauză ca pe un paradox aritmetic al unicității sacrale „în multiplicitatea sistemelor materiale.“ De fapt, este o altă modalitate de a exprima dualitatea care se manifestă în fizică (undă-corpusul), dintre substanță-discontinuitate și energie-continuitate.

Al treilea termen, *terțul*, cum îl numește Basarab Nicolescu, acel „ce-ascuns-între-situat“, cum îl numim noi, presupune alți doi termeni, întâlnirea, scurtcircuitarea acestora – *știința și conștiința*, mediate de *spiritualitate*, care așează entitățile într-o coerență.

Desigur, aceasta implică teoria nivelurilor de realitate, cu discontinuitatea și continuitatea întâlnite atât de plener în jurul nostru. Ideea armoniilor-dizarmoniilor nu este tocmai nouă, cărarea fiind bătătorită în antichitate de Anaxagoras: „Nimic nu este nici făcut, nici descompus, în realitate, ci se află alcătuit și scindat, pornind de la ființele care sunt“ (Jean-Paul Dumont, *Anaxagore, Dictionnaire des philosophes*, PUF, Paris, 1984, p.78). Exemplul lui Anaxagoras merge mai departe, spre legile naturii, arătând că totul se află conținut în tot, dar în același timp fiecare deține unicitatea specifică.

*Continuitatea-discontinuitatea*, acest nex descris de legile fizicii, a preocupat, cu mult timp în urmă, gânditorii, poeții, spunând limpede ceea ce fizicienii vor fi demonstrat ulterior în laboratoare. Aurelius Augustinus, de pildă, în momentul în care pune problema timpului sub aspect filosofico-religios, vorbește tocmai despre continuitatea-discontinuitatea temporală: „Cât despre timpul prezent, dacă ar fi fost întotdeauna prezent și nu s-ar fi scurs, n-ar mai fi fost timp, ci eternitate. Dacă prin urmare timpul nu este decât pentru că trece, cum s-ar mai putea oare zice că este, el care nu este decât pentru că e pe punctul de a nu mai fi; și deci nu este adevărată afirmația că este un timp, decât pentru că tinde spre neființă.“

Autenticii creatori se situează în ne-situarea evidențelor, în continuă căutare a unui „dincolo“, într-o incomodă stare „între“. Tensiunea contrariilor este definită limpede de Lucian Blaga în *Geneza Metaforei*, unde, identificând categoria omului trăitor în afara misterului, desprinde elementele metaforei plasticizante de atributele misterului, plasându-le în imediata apropiere de regnul „paradisac-animalic“, „metafora plasticizantă“ fiind „cerută de dezacordul dintre concret și abstracțiune“. (L. Blaga, *Trilogia Culturii*, p. 275)

Pe lângă acest dezacord subliniat de gânditor, metafora, cu precădere revelatorie, face apel la o

dimensiune pur spirituală, la „existența întru mister“.

Când Basarab Nicolescu, situându-se pe fundamentul fizicii cuantice, dezvoltă noțiunea *terțului* ca mediere între știință și conștiință, teorie a legăturilor între discipline și dincolo de acestea, factorul spiritual este pus sub semnul incidenței majore. Între-situarea poetică, așa cum am numit-o noi, din perspectiva acestor teorii, nu reprezintă un dezechilibru funcțional, nu reprezintă un gol, ci un plin al tăcerii cu tâlc, al potențialităților.

Creația *terțului ascuns blagian* este potențată de între-situarea poetico-filosofică / filosofico-poetică și aceasta este tăcerea plină: „Lucian Blaga e mut ca o lebădă. / În patria sa / zăpada fapturii ține loc de cuvânt. / Sufletul lui e în căutare / în mută, seculară căutare / de totdeauna, / și până la cele din urmă hotare. // El caută apa din care bea curcubeul. / El caută apa, / din care curcubeul / își bea frumusețea și neființa“. (L. Blaga, *Autoportret*)

Ceea ce la Blaga este un surplus de mister, taina care se sustrage minții și se adâncește tot mai mult, teoretizată prin sistemele filosofice sau pur și simplu lăsată să fie în metaforă, exemplul grăitor fiind poemul *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, la Basarab Nicolescu ține de „zona de non-rezistență“, care corespunde sacralului, adică „ceea ce se sustrage oricărei raționalizări“, ne fiind explicabilă de nici o lege fizică, datorită limitelor umane.

Un nou tip de spiritualitate din care emerge un nou tip de creație? O întrebare pertinentă, căreia i-am configurat doar treptele în această lucrare, în care nu ne propunem să încremenim nici un răspuns.

În *Trilogia Cunoașterii*, între-situatorul, pentru că e greu să-l definim ca filosof, căci este deplin poet, și e greu să-i spunem poet, deoarece e deplin filosof, și nici chiar poet-filosof sau filosof-poet nu l-am putea defini, pentru că am nedreptăți o parte sau alta, prevedea „ivirea unei noi religiozități“ întemeiată pe noi structuri de gândire.

Noile religiozități presupuse de metafizica „intellectului ecstastic“, având în vedere diversitatea acestora, așa cum sunt ele astăzi structurate – *mitul limbajului, transdisciplinaritatea, marginaliile în postmodernitate, pluriculturalismul, etc* – țin de un surplus de gândire care apelează la alt tip de spiritualitate, ca împăcare a coordonatelor științifice și ontologice.

Dacă teoriile bliagene indică pașii gândirii filosofice, întretăind inevitabil științele, fie ele umaniste sau nu, creația poetică își trasează dinamica în aria misticii. Derivând din spațiul spiritualității, poemul *Pasărea Sfântă* pornește în căutarea între-situării, a vidului plin, tăcerea. E o căutare neconținută a muțeniei *verbum*-ului, cu toate contingentele mărturisite sau nu. O psalmodiere, o suferință în fața posibilității descoperirii nedescoperitului. Blaga, precum toți acești poeți ai între-situării care vorbesc despre un „aici“ al concretului, despre un „dincolo“ al posibilului, la limita acestora, plasează în poezie vidul plin despre care știm tot și nu știm nimic. În acest spațiu al nerostirii stă esențialul poetic: „În vântul de nimeni stârnit / hieratic Orionul te binecuvântă / lăcrimându-și deasupra ta / geometria înaltă și sfântă.“

Prin activarea unor detalii ale elementelor concrete, poetul reușește să potențeze nu doar un tablou astral, ci, văzând în perspectivă, dincolo de cer, constelații, vânt, de structura Orionului care are un profil geometric, să

Henri Matisse – *Bouquet*

creeze penumbre, să transmită obscurități, prin dizarmonia invizibilului, prin acest aspect paradoxal „lăcrimându-și deasupra ta”, prin adaosuri contrare, să pună ordine în cea de a treia dimensiune poetică posibilă:

a. lumea vizibilă

b. o posibilă lume a Orionului – constelația care lăcrimează

c. ciocnirea dintre cele două lumi, comuniunea tainică a acestora „te binecuvântă”.

Un fapt ce merită a fi menționat îl reprezintă compatibilitatea discursului dominat de metafore trans-semnificaționale cu universul poetic romantic, „ca lume a posibilităților niciodată atinse și realizate, dar dată ca proiect, immanentă sau cu lumile posibile imposibile.” (Lolita Zagaevschi Cornelius, *Funcții metaforice în „Luntrea lui Caron”*, „Clusium”, p. 123)

În textul amintit, posibilitățile sunt oferite de funcționarea metaforei trans-semnificaționale („Hieratic Orionul te binecuvântă / lăcrimându-și deasupra ta / geometria înaltă și sfântă”), care constituie unitatea de sens la nivel superior, asistând la un salt metaforic ce duce la articularea unui înțeles nou.

Tensiunea dintre nivelurile de realitate propuse, cel palpabil și cel posibil, și medierea dintre acestea printr-un al treilea plan, cel *ascuns*, cel al între-situării determinat de termenul „nimeni”, care-i oferă concretețe imperceptibilă, creează semantica proximității nerostite.

Revenind la creația științifică, afirmația lui Blaga, conform căreia „gândirea științifică a apărut după ce geniul mitic crease nenumărate teogonii și cosmogonii”, se susține în totalitate, în aceeași manieră povestind și Einstein.

Referindu-se la teoria lui Newton – „Orice corp își menține starea de repaus sau de mișcare uniformă și rectilie dacă nu este obligat de către forțe exterioare să-și schimbe această stare” – Einstein spune că, pentru a se ajunge la această ultimă formă a teoriei newtoniene, justă de altfel, a fost necesară o gândire abstractă, vizionară, capabilă să presupună posibilități (aici intervine factorul creativitate) în concordanță cu observația.

Bunăoară, un căruț, dacă nu mai este împins, se oprește, dar oprirea diferă de netezimea drumului sau de roțile unse. Dacă drumul este perfect și roțile sunt unse până la absolut, nimic nu va mai opri căruțul. Realitatea, susține Einstein, este alta, dar teoria este valabilă. Desigur, avem frumusețea fizicii, de data aceasta fizica mecanică ce apelează la posibilități, ca și în geometria în spațiu, unde dimensiunile se suprapun, unde gândirea în perspectivă este necesară pentru a vedea.

E vorba de realități de percepție diferite, care sunt demonstrabile prin intermediul fizicii cuantice, ce lucrează cu unități infinitezimale. Aceste realități diferite, explicabile unele prin altele, deși absurde la prima vedere, antagonice, creează sensuri.

Lucian Blaga, în articolul *Daimonion* (Cluj, 1930, p.34), afirmă: „Există între creația mitică și gândirea abstractă și o gândire mitică, în care abstracțiunea și miticul își țin oarecum echilibrul.”

În această tonalitate, a sentimentului metafizic, a proximității posibile, abia palpabilă, își sfârșește poemul *Pașărea Sfântă*: „Înaltă-te fără sfârșit / dar nu ne descoperi niciodată ce vezi.”

Simbol al sensibilității absolute, al zborului între-situării prin căutări, pasărea cu misterele ei, adiere a sufletului, alege așezarea în tăcere, care înseamnă totul, dar despre care nu putem spune nimic, în afară de mirarea absolută.

#### Bibliografie:

- Blaga, Lucian – *Poemele Luminii*, Editura „Minerva”, București, 1975
- Blaga, Lucian – *Trilogia Valorilor*, Editura Fundația Regală, București, 1946
- Blaga, Lucian – *Trilogia Cunoașterii*, Editura „Humanitas”, București, 2003
- Blaga, Lucian – *Trilogia Culturii*, Editura „Minerva”, București, 1985
- Blaga, Lucian – *Daimonion*, Cluj, 1930
- Cornelius, Lolita Zagaevschi – *Funcții metaforice în luntrea lui Caron*, Editura „Clusium”, Cluj, 2006
- Daumal, René – *La Sœur Panique în Anthologie de la poésie française du XX<sup>e</sup> siècle*, Editura „Gallimard”, 1983
- Dumont, Jean-Paul – *Anaxagore în Dictionnaire des philosophes*, PUF, Paris, 1984
- Einstein, Albert – *Evoluția fizicii*, Ed. Tehnică, București, 1957
- Lupasco, Stéphane – *Le principe d'antagonisme et la logique de l'énergie*, Rocher, 1987
- Marouzeau, J. – *Précis de stylistique française*, Paris, Masson, 1963
- Namur, Yves – *Le livre des sept portes*, „Lettres Vives”, 1994
- Nicolescu, Basarab – *Teoreme poetice*, Editura „Cartea Românească”, București, 1996
- Nicolescu, Basarab – *Nous, la particule et le monde*, Editura „Rocher”, Paris, 2002
- Nicolescu, Basarab – *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Editura „Polirom”, Iași, 1999
- Nicolescu, Basarab – *O nouă viziune asupra lumii*, interviu, „Pro Saeculum”, aprilie, 2006
- Schrödinger, Erwin – *What is Life? Mind and Matter*, Cambridge University Press, 1967